

Kako bi trebali govoriti hrvatski magarci?

Dinka Pasini

(Ivo Žanić: *Kako bi trebali govoriti hrvatski magarci?*,
Zagreb: Algoritam, 2009.)

S plićanin Ivo Žanić, izvanredni profesor sociologije i stilistike na fakultetu Političkih znanosti u Zagrebu, objavio je u izdanju Algoritma 2009. knjigu o sociolingvistici animiranih filmova pod naslovom „Kako bi trebali govoriti hrvatski magarci?“. U isto vrijeme šaljiv i ironičan naslov ove knjige zapravo je svojevrstan nastavak postavljanja retoričkih pitanja u knjigama o stilistici, a napose na knjigu profesora stilistike Krešimira Bagića koji se u svojoj knjizi pita „Trebali li pisati kako dobri pisci pišu?“ (2004). Svojim pitanjem Žanić otvara vrata naoko neozbiljna svijeta animiranih filmova ozbiljnu sociolingvističkomu istraživanju.

Tema je ove knjige vrlo zanimljiva: sinkronizacija animiranih filmova na dijalekte i slengove umjesto na standardni jezik, tema u svijetu već problematizirana i obrađivana, a kod nas se u Žanićevoj knjizi pojavljuje prvi put. Naoko bezazlena tema, odraz je moćne jezične politike koja se razlikuje od zemlje do zemlje, od jezika do jezika. Autor jezičnu politiku definira kao „skup racionalnih, ponajprije institucionaliziranih postupaka kojima neko društvo utječe na jezične oblike javne komunikacije i na formiranje svijesti svojih pripadnika o njima“ (str. 19) pri čemu je sinkronizacija animiranih filmova vrlo moćan dio javne komunikacije jer je namijenjena brojnoj dječjoj publici u procesu jezičnog razvoja i socijalizacije.

Kako svaka država vodi svoju jezičnu politiku, tako se i pristup sinkronizaciji animiranih filmova razlikuje od države do države. Tako je, primjerice, Kina zabranila sinkronizacije na sve regionalne varijetete, osim na mandarinski standardni varijetet, dok se u Iranu odigravao potpuno oprečan scenarij. U francuskoj pokrajini Québecu nastao je problem kad je magarac u Shreku progovorio pariškim slengom jer je došlo do purističkih reakcija zbog osjećaja ugroženosti za frankofoni identitet u američko-me kulturnome okružju. U Italiji se pak s napuljskoga vraćaju na standardni varijetet, a u Španjolskoj su regiolekti svedeni na najmanju moguću mjeru. Svi ti primjeri pokazuju, ističe Žanić, da „kao što ima slučajeva kada se iz unutarnjih identitetskih i ideološko-političkih razloga radikalno homogenizira jezično heterogeni izvornik, ima i obratnih, kada je sinkronizirana verzija jezično raznolikija od izvornika, također iz razloga koji proizlaze iz složene i ideologizirane unutrašnje sociolingvističke situacije.“ (str. 29). Kakva je situacija u Hrvatskoj sa sinkronizacijom animiranih filmova, pokazuje Žanić u ovoj knjizi. Knjiga je podijeljena na 15 poglavlja vrlo slikovitih naslova i tri dodatka koji čine: I. Popis filmova, II. Forumi i blogovi i III. Literatura. Poglavlja se pojavljuju ovim redoslijedom: 1. Uvod, ili skice za jednu filmološku sociolingvistiku, 2. Dijalekt i sleng u animiranom filmu: od Kine preko SAD-a do Irske,

3. Djeca, odrasli i stavovi o jeziku: „Da sam dijete, mene bi to frustriralo!“, 4. Rijeka, Istra i Slavonija, ili zašto nekih govora nema u sinkronizacijama, 5. Vjeverica gospar Vlaho, ili što treba Škotu da postane Dubrovčaninom, 6. Najdraži (ne)prijatelji: hrvatski Centar i njegove periferije, 7. Shrek i Hrvati: Nismo li se već negdje sreli?, 8. Magarci i Hrvati: U posljednje vas vrijeme nešto ne viđam!, 9. Dobitna dramaturška konvencija: glavni junak i njegov *sidekick*, 10. Geografske ekvivalencije: New York kao Zagreb, a Texas kao Dalmacija, 11. Što djeca zapravo uče iz animiranih filmova: riječi ili situacije?, 12. Animirana i zbiljska jezična križanja, ili gdje je u Hrvatskoj Shrek domaći?, 13. Kamo pobjeći od identiteta: u standard ili u engleski?, 14. Dudek i rodijaci: zašto ne valja imati ni previše ni premalo samoglasnika i 15. Zaključak, ili kako komuniciramo s televizijskim ekranom.

Služeći se sociolingvističkom metodologijom, u svojoj knjizi Ivo Žanić kreće od teze da je sinkronizacija totalni prijevod jer sinkronizator novi jezik stavlja u sociokulturno različite kontekste prekodirajući ukupan znakovni sustav jedne kulture u drugi oblikujući potpuno novi svijet.

U Hrvatskoj se u osamdesetim godinama dvadesetoga stoljeća počelo sa sinkronizacijom klasičnih crtanih filmova i to ponajprije na standardni varijetet. Tako se iz toga vremena još sjećamo Eustahija Brzića s uzvikom „Joj, dečki, da me mama vidi! i lava Krezumice s njegovim „Tako mi mlijeka u prahu, kidam nalijevo!“ Među likovima važno je mjesto zauzimao i Zekoslav Mrkva sa zagrebačkom kolokvijalnom uzrečicom „Kaj te muči, njofra?“ koji je jedini odstupao od pravila da se crtići sinkroniziraju na standardni varijetet. Zanimljiva je sudbina Zekoslava koji je maknut iz središnjega termina emitiranja, neposredno prije početka središnjega Dnevnika HTV-a, nakon smjene vlasti 1990., kada je Franjo Tuđman stekao najveću političku moć, što sve upućuje na činjenicu da ni likovi iz crtića nisu oslobođeni ideologije, odnosno jezične politike! „Popularna audiovizualna kultura uvelike politički i pedagoški oblikuje individualne i kolektivne identitete djece i adolescenata, te animirani filmovi nisu samo „nevina“, sociokulturno neutralna zabava i medij koji razigrava maštu, nego i važna mreža znakova posredstvom koje se djeca socijaliziraju i inkulturiraju.“ (str. 17)

Sve do 2003. vrijedilo je pravilo da se animirani filmovi sinkroniziraju na standardni varijetet, a tek od te godine, kada je donesen novi zakon HTV-a, unesena je izmjena da se, osim na informativnome programu, uvodi uporaba drugih varijeteta radi promicanja dijalekatskoga stvaralaštva. To je bilo iste godine kada je emitiran animirani film *U potrazi za Nemom* koji je na velika vrata uveo dijalekatsku sinkronizaciju dugometražnih animiranih filmova. Prema ocjenama publike sinkronizacija toga filma doživljena je kao jedna od ponajboljih sinkronizacija animiranoga filma kod nas ikad. Osim toga, *Nemo* je ujedno bio prvi pravi sinkronizirani kompjutorski animirani film na hrvatskome tržištu, pa je i zbog te činjenice neponovljiv.

Od njegove je pojave sinkronizacija dugometražnih crtanih i kompjutorskih animiranih filmova na nestandardne varijetete tema koja zaokuplja širu javnost, odnosno novine i internetske portale. Iz javnoga mnijenja dade se iščitati, piše autor, kako u prvo vrijeme često postoji uvjerenje da se negativni likovi tendenciozno sinkroni-

ziraju na neke regiolekte, osobito na dalmatinski/splitski i kajkavski/zagrebački čime se ujedno stvaraju negativni stereotipovi o tim regijama i njihovim govornicima. S vremenom se kritizira prevaga tih regiolekata, a promiče ideja raznolikosti teritorijalnih i socijalnih varijeteta. S druge pak strane, neki smatraju da je najbolje rješenje za sinkronizaciju standardni varijetet koji je jedini neutralan, pa time i lišen konotacija. Njihovo je polazište da je „standardni jezik vrijednosno-identitetski apsolutno neutralna i komunikacijski svedostupna jezična činjenica, svakomu razumljiv, a ne da je i sam jedan od varijeteta koji također može proizvesti komunikacijske probleme. I on može biti funkcionalno inferioran spram nestandardnih varijeteta, jer nije apsolutan, ne predstavlja cijeli jezik, nego živi u višedimenzionalnoj shemi u kojoj raspored varijeteta ovisi o nizu dimenzija: od osobe do situacije“ (Žanić prema Mićanović 2006: 12–17). Oni koji zastupaju standardni varijetet u sinkronizacijama također smatraju da bi se HTV kao javna televizija toga pravila trebala čvrsto držati, dok je situacija s privatnim komercijalnim TV kućama nešto ležernija jer su one, navodno, oslobođene obrazovno-kulturne, pa time i političke obaveze.

Konstatirajući činjenicu da je u sinkronizacijama od 2000-ih destabilizirana diglosija standardni jezik–regiolekt, Ivo Žanić propituje uporabu pojedinih hrvatskih regiolekata u različitim sinkronizacijama animiranih filmova primjećujući da su regiolekti dvaju najvećih gradova, Zagreba i Splita, preuzeli monopol dok je izostanak, primjerice, slavonskih dijalekata uzrokovan prevelikom sličnošću standardnomu varijetetu. Roditeljima pak koji tvrde da se uporabom njihovoj djeci nepoznatih regiolekata smanjuje razumljivost animiranih filmova zbog nepoznatoga leksika Žanić odgovara da eventualne poteškoće nisu uzrokovane sinkronizacijom na različite regiolekte, nego su rezultat racionalizacije nepovoljnih stavova o varijetetima nižega statusa ili onima koji se stigmatiziraju. Istina je da se kod djece u ranijoj dobi jezično usvajanje odvija u socijalnoj sredini roditelja, ali se od adolescencije ono sve više približava socijalnoj sredini vršnjaka, pa adolescenti gradeći svoj identitet manje ili više svjesno biraju sociolekt koji ih sve više udaljava od roditeljskoga.

Vrlo je zanimljiva Žanićeva interpretacija lika magarca i njegova govora u animiranome filmu *Shrek*, ali i širi kulturološki kontekst te životinje koja zauzima važno mjesto u svakodnevnome životu nekih naših krajeva, u Bibliji, klapskim i reperskim pjesmama, odnosno figura je koliko stvarna toliko i metaforička. Autor se ponajprije uz pomoć službenih podataka potrudio pobrojiti magarce po hrvatskim županijama. To ga je dovelo do zanimljiva rezultata da se magarac ne pojavljuje u sedam županija, među kojima je i Zagorsko-krapinska županija čijim je regiolektom progovorio magarac u *Shreku* kao pandan škotskomu magarcu iz američkoga izvornika. Međutim, na temelju stvorenih stereotipova o magarcu, ljudi koji su sudjelovali u forumima o sinkronizaciji toga crtića, čak i nakon odgledanoga filma, tvrdili su da magarac govori/ili bi trebao govoriti dalmatinski. A on, ni manje ni više, govori kajkavski! Taj primjer, koji je svojevrsan lajtmotiv Žanićeve knjige i čini njezin poticajan naslov, otvara ključno sociolingvističko pitanje ‘kako bi zapravo trebali govoriti hrvatski magarci?’. Autor ne daje jednoznačan odgovor na to pitanje, nego čitatelju ostavlja mogućnost

da sam razmišlja o uporabi pojedinih regiolekata u sinkronizacijama. Osim što magarac u *Shreku* govori neočekivanim kajkavskim idiolektom, pa je samim time intrigantan, zanimljiva je i njegova pozicija spram Shreka. Naime, magarac je *sidekick*, odnosno sporedni junak ovoga zelenoga diva. Budući da Shrek govori Mlikotinim govorom Dalmatinske zagore, magarac ga uspijeva zasjeniti svojim mekšim i nježnijim osobinama koje su strane jednomu nespretnu i grubu, iako dobru, nedruštvenu divu.

Knjiga Ive Žanića „Kako bi trebali govoriti hrvatski magarci?“ pokazuje da je animirani film, odnosno njegova sinkronizacija, jedna jezična situacija, a njezino je prevođenje kreativan autorski čin preoblikovanja iz jedne kulture u drugu. Budući da je sinkronizacija animiranih filmova u hrvatsku jezičnu politiku ugradila uporabu nestandardnih varijeteta jer se standardni varijetet učinio manjkavim za izražavanje emocija djece i adolescenata, u njemu su se počeli javljati gradski i regionalni varijeteti koji se svi zajedno konfrontiraju sa standardnim varijetetom dodjeljujući ga danas sve više, obrnuto nego na početku, negativnim likovima.

Na kraju Žanić zaključuje da u hrvatskim sinkronizacijama nema ničega što već ne postoji u stvarnosti. „Ulazak dijalekata u javnu sferu uspostava je jezične demokracije kao vrijednosnoga i društvenoga ekvivalenta uspostavi političke demokracije“ (str. 17), a i za jednu i za drugu demokraciju ključna je upravo *raznolikost*. A roditeljima koji svojoj djeci priječe doticaj s njima poručuje da zapravo samo usporavaju proces koji i bez njihova utjecaja nesmetano i nezaustavljivo teče.